

HORVÁTH ZSÓFIA

Nemzeti identitástudat a magyarországi német és magyar diákoknál

Bevezetés

Az emberek termékei mind a történelemnek, mind a kultúrának, mind a közösségnek. Értékeink, véleményeink, szokásaink és cselekedeteink is tanultak. A kultúra azokat a helyes és helytelen viselkedési mintákat is kínálja az egyénnek, amelyek elfogadottak vagy tiltottak. A nemzetiségi jelleg több fontosabb meghatározó alkotóelemből tevődik össze.

Vizsgálatom során a Magyar-Német Nyelvű Iskolaközpont (Pécs) általános iskola és gimnazista diákjainak nemzetiségtudatát vizsgáltam, több szempont alapján. A vizsgálati személyeket három korcsoportban, magyar és sváb nemzetiségük szerint vizsgáltam két kísérleti módszer segítségével: kérdőívvel és önéletrajzi interjúk felvételével.

Kísérletem során azt kutatom, hogy milyen *identitástudattal* rendelkeznek ezek a fiatalok, és hogy ez a rendszer milyen alkotóelemekből áll. Az identitástudat vertikális szintjei közül a *nemzeti identitás* fogalmát vizsgáltam meg. Kíváncsi voltam arra, hogy az egy iskolába járó, de mégis két különböző közösséghez tartozó diáknál mennyire szilárdult meg a nemzeti azonosságtudat különböző életkorban.

Vizsgálatom során arra szeretnék választ kapni, hogy a magát svábnak valló diák, folyamatosan átéli-e azt a tényt, hogy származása és történelme folytán „önálló szubjektummal” (Erős, 1998) rendelkezik, vagyis csakis svábnak vallja magát. Ha igen, akkor „ezekben a helyzetekben a szociális identitás, a csoport-hovatartozás kérdése vetődik fel, a személynek arra a kérdésre kell válaszolnia, hogy melyek azok a csoportok, amelyek elsődleges, másodlagos vagy harmadlagos azonosulásainak tárgyát képezik.” (Erős, 1998. 143. old) Azzal is számolnunk kell, hogy emberenként az azonosulások tartalma és elkötelezettségi foka is nagymértékben különbözhet egymástól.

Az önéletrajzi elbeszélés jól tükrözi a személyes identitást. (László, Ehmann, Imre 2002) „Nyilvánvaló, hogy az individuumok által adott beszámolók nagyon fontos alkotóelemei a csoport identitásnak. Másfelől, a csoport identitása fontos alkotóeleme az egyén identitásának” fogalmazza meg Bruner, Fleisher-Feldmann. (1995, 211. o.) (László, Ehmann, Imre 2002. 147. o.)

Az önéletrajzi elbeszéléseken keresztül szeretnék választ kapni arra a kérdésre, hogy a magyar és sváb diákok családtörténetét és a családon keresztül saját élettörténetüket milyen történelmi, családi és egyéni események alkotják.

A közös tudás kialakulásának folyamatát a *kommunikációban* látom gyökerezni, vagyis azt gondolom, hogy a nemzetiség tudat legkönnyebben az anyanyelv segítségével alakulhat ki és szilárdulhat meg, hiszen a nyelv az az információt közvetítő közeg, amely az emberi viselkedést nagymértékben formálja.

A nemzeti identitás vizsgálata kérdőív segítségével

Minta és adatgyűjtés

Három korcsoportban összesen 90 diákot (10–11 éves általános iskolásokat, a minta 33%-a; 14–15 éves középiskolásokat, a minta 33%-a; és 17–18 éves középiskolásokat, a minta 33%-a; kérdeztem meg, akiknél a nemi megoszlás korcsoportonként változó volt.

A tesztlap felépítése

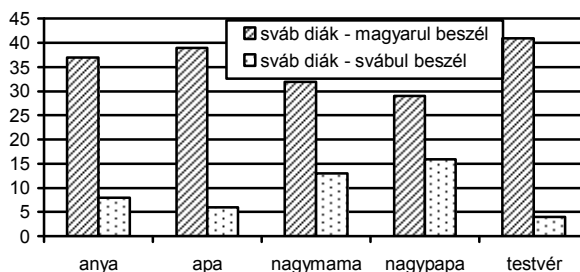
A 33 kérdés több, nagyobb kérdéskör köré csoportosult. A legfontosabb *kérdéskörök* a következők:

- Milyen nyelven beszélnek a magukat sváboknak valló diákok otthon a nagyszüleikkel, a szüleikkel és a testvéreikkel?
- A sváb hagyományokat és szokásokat milyen mértékig ismerik és ápolják a diákok?
- Hogyan jellemzik a magyar embereket és hogyan a svábokat? Az iskola diákjai között tapasztalható-e negatív előítélet a svábokkal szemben?
- Van-e mérhető különbség aközött, hogy milyen vallási felekezethez tartoznak a magyar és a sváb diákok?
- Van-e különbség a magyar és a sváb diákok népdal és néptánc ismerete között?
- Melyik zászlót és himnuszt nevezik meg, rajzolják le először a diákok?
- Milyen nemzetiségűnek(eknek) vallják magukat a magyar és a sváb diákok?

A kérdőív legfontosabb eredményei

1. Hipotézisem szerint a magukat sváboknak valló diákok a nagyszüleikkel svábul, szüleikkel megosztva (magyarul és svábul is), mindkét nyelven, testvéreikkel kizárólag magyarul beszélnek.

- A sváb diákok egy jelentős része (32 diák) nagymamájukkal és (29 diák) nagypapájukkal is svábul beszél, így a két csoport között szignifikáns a különbség.
- A sváb diákok legnagyobb részt magyarul beszélnek testvéreikkel.

2. Hipotézisem szerint a magukat sváboknak valló diákok leggyakrabban a magyar zászlót és a magyar himnuszt jelölik meg, mert magukat is Magyarországon élő németeknek vallják.

- A sváb diákok 100 százaléka a magyar himnuszt írta és a magyar zászlót rajzolta le.

Eredmények értelmezése

A sváb diákok Magyarországon élő kisebbség tagjai, akik erősen kötődnek történelmükhöz, ápolják hagyományait, ismerik és beszélik a sváb nyelvet. Mindezt azon-

ban úgy teszik, hogy anyanyelvüként a magyart adják meg, és Magyarországot tartják hazájuknak, spontán módon a magyar himnuszt írják és a magyar zászlót rajzolják le. Ez azért van így, mert Magyarországon a XX. századi nyelvi és kulturális asszimiláció következtében a nemzetiségi családok fiatalabb tagjainál is a magyar nyelv lett az uralkodó. A nemzetiségi nyelv csak a nemzetiségi családokban maradt meg. A hivatalos, az úgymond mindennapi nyelv, a magyar lett. Ez azért fontos, mert az információszerzés és -átadás, az ügyintézés, az oktatás és a tanulás nyelve is a magyar. A mai fiatalok számára tehát a legkézenfekvőbb nyelv, a magyar. Ez a sváb diákoknál tanult nyelv, amely a gyermekek nagy részénél, mint második nyelv rögzül. A magyar nyelv azonban szükséges az életvitelben. Az otthonról hozott sváb nyelv szókincsben és ismeretanyagban sem fedi le a magyar nyelv kommunikációs spektrumát, tartalmi elemeit.

A vizsgálat második szakasza

Élettörténeti interjúk

A vizsgálat ezen részében választ szeretnék kapni arra a kérdésre, hogy a magyar és sváb diákok családtörténetét és a családon keresztül saját élettörténetüket mely történelmi, családi és egyéni események alkotják.

„Az érzet és az identitásalakulás ‚titkai‘ mindig a biográfia tényeiben és élményeiben rejtőznek.” (Pataki, 2000) „Az életünk történetét mindig magunk szerkesztjük meg (...), így ezáltal elkerülhetetlen a személyes értelmezés és jelentéstulajdonítás. (...) Másodszor, a személyes múlt, a személyes élettörténet mindig valamely kollektív múlt, szűkebb és tágabb közösség múltjába ágyazódik, és ezért a kollektív emlékezet tárházából táplálkozik. Az egyéni élettörténet emlékei jelentős mértékben megosztott emlékek. A történelem mindig megélt történelemként lesz élettörténetünk és emlékezetünk része.” (Pataki, 2000. 332. old.)

Minta és adatgyűjtés

Élettörténeti interjúkat készítettem 30 fő 18 éves diákkal (15 sváb és 15 magyar). Arra kértem a tanulókat, hogy elbeszélészerű válaszokat adjanak a következő kérdésekre:

1. Tudsz-e olyan történelmi eseményről, amely pozitív vagy negatív módon befolyásolta a családot életét?
2. Tudsz-e olyan eseményről, ahol kifejezésre jutott a családod nemzeti hovatartozása?
3. Tudsz-e olyan eseményről, ahol pozitív vagy negatív vonatkozásban, de kifejezésre jutott a Te nemzeti hovatartozásod?
4. Véleményed szerint milyen lenne magyarként/svábként a világ bármely más részén élni?

Az elemzés módszerei

Első lépésként az egy-egy válaszadótól kapott, kézzel írott történeteket szó szerint rögzítettem, majd a 4 kérdésnek megfelelően a következőképpen kategorizáltam őket.

1. Történelmi események:

- a) Negatív történelmi esemény
- b) Pozitív tört. esemény
- c) Semleges tört. esemény
- d) Negatív esemény, amely pozitív kimenetellel zárul

2. Családi események:
  - e) Negatív esemény
  - f) Pozitív esemény
3. Egyéni események:
  - g) Negatív esemény:
  - h) Pozitív esemény:
4. Nemzeti hovatartozás:
5. Külföld (a 4.-dik kérdésre)

Első lépésként kvantitatív módszerrel megszámláltam, hogy mely történelmi, családi, egyéni és „külföldi” esemény, milyen gyakorisággal fordul elő a spontán említésekben. A kapott eredményeket Microsoft Excel statisztikai program segítségével szemléltetem.

A hipotézisek és az eredmények

1. A magyar diákok közül történelmi eseményként legtöbben az első és a második világháborús eseményeket és az elmúlt rendszert fogják megemlíteni. A magyar diákok közül többen említenek pozitív történelmi eseményt is.

- 7 alkalommal említették a magyar diákok a második világháborút, és 6 alkalommal a kommunizmust, mint negatív történelmi eseményt. Pozitív eseményt egy magyar diák említett, a katonai szolgálatot, amely következtében a család megbecsülésben részesült. Egy diák említett olyan negatív történelmi eseményt, amely pozitív kimenetellel fejeződött be.

II. világháború	-7
a „kommunizmus”	-6
a vagyont elvették	-3
az 1956-os események	-2
hadifogság	-1
a család szétszakadt	-1
névmagyarosítás	-1
katonai szolgálat	1
a rendszerváltás miatti külföldre költözés	1

2. Hipotézisem szerint a sváb diákok a családjukkal történt történelmi eseményként leginkább a magyarországi németek 1946-os kitelepítését fogják spontán módon említeni. Pozitív történelmi eseményt a sváb diákoknak elenyésző száma fog említeni.

- Az eredmények azt mutatják, hogy a legtöbb diák a kitelepítést említette legtöbbször, tízszer és a kitelepítés következményeit, mint pl. a házakat elvették a családtól. Nyolc alkalommal a második világháborút és hatszor a munkaszolgálatot. Pozitív történelmi eseményt egy sváb diák sem említett. Ötször említettek a diákok olyan eseményt, amely negatív történelmi esemény, de pozitív kimenetellel zárult.

kitelepítés	-10
a 2. világháború	-8
elveszítette hazáját	-8
elvették házaikat	-6
az 1956-os események	-6
a kényszermunka	-4

a család szétszakadt	-2
az I. világháború	-1
mindent előről kellett kezdeni	-1
a katonaság	-1

3. Feltételezésem szerint a sváb diákok nemzeti identitása kidolgozottabb, mint a magyar diákoké, a különbözőségi posztulátum következtében.

- A sváb diákok nemzeti identitásukat 8 alkotóelemre bontották. Legtöbben (7-7 diák) a sváb hagyományok őrzését és a kisebbséghez tartozást említette spontán módon meg. A magyar diákok identitásukat kétféleképpen definiálták: „magyarul beszélek” és „magyar vagyok”

a sváb szokások, hagyományok őrzése	7
a kisebbséghez tartozás	7
a német leszármazás	4
sváb vagyok	4
a német név	3
sváb faluból származok	2
Magyarországon született, itt szeretne meghalni	1

- A magyar diákok közül 5-en említették a magyarságtudatuk megőrzését abban az esetben, ha külföldön élnének. Ehhez kapcsolódva 4-en említették a kultúra továbbadását és az anyanyelv megtartását. 4 diák említette spontán módon, hogy külföldön kisebbséghez tartozna. 4 diák azt is megemlítette, hogy külföldön a kisebbségek irányában előítéletek lennének.

Eredmények értelmezése

A kérdőívek szerint a legtöbb sváb diák a kitelepítést említette meg legtöbbször, mint negatív történelmi eseményt. Érdekes, hogy ezt a legtöbb diák a narrátor szerepéből tette, aki, mint egy megfigyelő személy, írja le a szereplők belső állapotait, érzéseit. Valószínűsíthető, hogy ezek az események, mítoszként élnek a családban és nem, mint megélt események.

A közösséget ért sorscsapásokat a második és a harmadik generáció sem élte úgy át, mint az első generáció. Ezért nekik nincs személyes élményük ezekkel a történésekkel kapcsolatban. A nagyszülők fájdmáról nem lehetett beszélni, mert a félelem nagyobb úr volt. A fiatalokban a XX. századi történelmi események, mintegy harmadik személlyel történt események jelennek meg. Az eseményekből nagymértékben hiányzik a szubjektivitás, a túlélők fájdmát nem élhette át és nem is éli át a mindennapokban sem a második, sem harmadik generáció.

A családi események azok, ahol a közösség meg tudja élni a nemzetiségi létét. A családi ünnep, amely kicsit más, mint a többségi nemzet ünnepe, a gyermek számára kuriózum. Ez a „valami más” sokkal jobban beleivódik a gyermekbe. Az ilyen események alatt kapja és kapta meg a gyermek azt a plusz értéket, ami majd a jövőben a kisebbségi tudat egyik mérföldkövét jelenti.

A kisebbségek és ezzel együtt a svábok ünneprendszere nem teljesen fedi a magyar kalendáriumot. A speciális sváb ünnepek, az ünnepek során elkészített sváb ételek, a konyhai garnitúrák, az asztalterítők színei mind - mind egy más világról adnak információt. Egy olyan világról, amely később meghatározza a gyermek hovatartozásáról alkotott alapvető nézeteit.

A nemzeti tudat megélése a mindennapi életben válik élménnyé. A sváb nyelvhasználat, a német hangzású nevek és hagyományok megőrzésének tiszteletben tartását érzik a sváb diákok német nyelvterületen. Ez az a pozitív élmény, amely ösztönzi őket a hagyományok további ápolására. A magyar diákok a magyarsághoz való tartozásukat pl. Erdélyben, a mai Románia területén, egyszerre pozitívumként és negatívumként élik meg. Az élettörténeti interjúk jól szemléltetik azt a tényt, miszerint az egyéni és a csoportidentitás összefonódik, a csoporttörténet nagymértékben hozzájárul a csoport és az egyén identitásához.

A vizsgálat harmadik szakasza

Pszichológiai immunkompetencia teszt

Az *Oláh Attila* (2005) által definiált *pszichológiai immunrendszer* a lelki sajátosságok olyan szerveződése, amely a személyiség védekező rendszerét biztosítja. A pozitív gondolkodás, kontrollképesség, koherenciaérzék, öntisztelet, növekedésérzés, rugalmasság (kihívásvállalás, empátia), társas monitorozás, leleményesség, énhatékonyság-érzés, a társas mobilizálás képessége, szociális alkotóképesség, szinkronképesség, kitartásképesség, impulzivitáskontroll, érzelmi képesség, ingerlékenység-gátlás dimenzió alkotják a rendszert. Az individuum megküzdési forráskapacitását alkotó személyiségtényezőket Oláh úgy fogja fel, mint egy integrált személyiségen belüli rendszert. (Országos Közoktatási Intézet, online)

Az elemzés módszere

A Pszichológiai Immunkompetencia kérdőívet 22 fő magyarországi német és 24 fő magyar diákkal vettem fel. Vizsgálatom adatait az SPSS nevezetű statisztikai program segítségével elemeztem. Az adatokon leíró statisztikát végeztem.

Hipotézis

A Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőív eredményeit csupán szemléltetni szeretném. Tudományos következtetéseket nem teszek, mert az eredmények csak a Magyar–Német Nyelvű Iskolaközpontban tanuló végzős (12-es osztályosok) diákokról adnak képet.

Eredmények

- A 16 dimenzió legnagyobb hányadában a legtöbb sváb diák a középső kategóriába esett. Az elemzés szempontjából a magas pontszámok a mértékadók. A *növekedésérzés* és a *társas mobilizálás képessége* dimenzióban több diák került a felső kategóriába, mint a középsőbe, a különbségek viszont nem mérvadóak.
- A magyar diákok kérdőíveinek elemzésénél is hasonló eredményeket kaptam. A magyar diákoknál is a *növekedésérzés* és a *társas mobilizálás képessége* dimenzióban több diák került a felső kategóriába, mint a középsőbe, de a különbségek ebben az esetben sem mérvadóak.

Kitekintés a jövőbe

Terveim szerint a jövőben lényegesen nagyobb mintavétellel vizsgálnám meg a magyarországi német és magyar diákok pszichológiai immunrendszerét. A két csoport más-más szociális közegben nevelkedett, így más-más sémákat kaptak a szociális környezetüktől, és különbözőképpen konstruálják meg a saját valóságukat. Ezek a különbségek feltételezésem szerint a Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőív segítségével is kimutathatók.